

Mu'înu'l-Müftî Çerçevesinde Üskübî'nin Fetva Verme Usûlüne Dair*

Nuray KESKİN**

Öz: Fetâvâ-yı Üskübî 16. yy.a ait son derece önemli ve meşhur nukûllü (nakilli, alıntılı, kaynaklı) bir fetva mecmuasıdır. Üskübî'nin vefatından sonra fetva katibi olan oğlu Ahmet Efendi tarafından derlenmiştir. Eser boyunca Üskübî genel olarak tek bir görüşü aktararak fetva verme yolunu tercih etmiş, yüzde onluk bir kısımdaysa ihtilaflara ve başka görüşlere yer vermiştir. Üskübî'nin ihtilaflı noktalarda fetva verme usûlü de farklı etkenlere (zamanın değişimi, istihsan, şeyhülislam fetvasına uygunluk vb.) bağlı olarak değişiklik arz etmiştir. Bu tarz durumlarda bazen de tercihte bulunmadan görüşleri zikretmekle yetinmiş, nakil bulamadığını belirttiği az sayıda meseledeyse mezhep içi kıyas yaparak veya tevakkuf ederek fetva verme yoluna meyletmiştir. Bu makalede biz Üskübî'nin fetva verme usulünü ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Üskübî, Osmanlı Hukuku, fetva, usûl, tercih.

Concerning to Uskubi's Fatwa Methodology in the Perspective of Mu'înu'l-Müftî

Abstract: Ottoman Empire is accepted very rich in fiqh sources. Fatwa journals have the first priority in these sources. Mu'înu'l-müftî fi'l-cevap ale'l-müsteftî belonging to the 16th century is one of them. Mufti of Skopje, Pîr Mehmet Efendi, gave fatwas while he was mufti. After his death, his son gathered those fatwas together and this quite famous work took on a shape¹. Throughout the work, Uskubi chose to give fatwa out of one opinion. However, in the ten percent of the work, the author gave fatwa by taking into account some circumstances like peoples benefit, forethought, fatwa of the Sheikh al-Islam, and some fiqh books. While some-

* Bu makale “Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Tezde *Fetavâ-yı Üskübî*'nin tamamı latinize edilerek sunulmuş olup burada yapılan numaralandırma bu makalede de kullanılmıştır.

** Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Arş. Gör.

¹ Şükrü Özen, *Pîr Mehmet Efendi, DİA*, c. XXXIV s. 276.

times Uskubi was stating clearly the reasons of his choice, sometimes he implicated with his answers, and sometimes just gave the opinions without choosing one of them. In this article, we attempt to reveal Uskubi's methodology of giving fatwa.

Keywords: Uskubi, Ottoman Law, fatwa, methodology, choice.

İktibas / Citation: Nuray Keskin, "Mu'nu'l-Müftî Çerçevesinde Üskübî'nin Fetva Verme Usûlüne Dair", *Usûl*, 19 (2013/1), 7 - 32.

Giriş

Fıkıh ilminin temelleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde vahiyle atılmış daha sonra sahabe ve tabiün içtihatlarıyla devam etmiş ve mezhep imamlarının ortaya koydukları görüşler etrafında gelişimini sürdürmüştür. Daha sonra ekolleşmeler başlamış ve fıkıh en dinamik çağını bu dönemde yaşamıştır, daha sonra ise şerh ve hâşiyelerin yazıldığı ve yaygın bir kanaate göre yeni bir şeyin ortaya konulmadığı fetret ve taklit dönemi başlamıştır. Özellikle bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı dönemi de "durağan ve tekrarların yapıldığı, yerinde sayılan bir dönem" olarak nitelendirilmiştir. Oysa Osmanlı döneminde de fikhî birikime katkı sağlayan önemli çalışmalar yapılmış, ancak yeterli araştırma yapılmadığı için bu eserlerin kıymeti yeterince göz önüne serilememiştir.² İncelemesini yaptığımız *Fetâvâ-yı Üskübî* adıyla meşhur olan *Mu'nu'l-müftî fi'l-cevap ale'l-müsteftî* de bu kıymetli eserlerden yalnızca birisidir.

Fetâvâ-yı Üskübî Üsküp müftüsü Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskübî (ö. 1020/1611)'ye aittir. Mecmua Üskübî'nin Üsküp müftüsüyken verdiği fetvaların, yanında fetva katipliği yapan oğlu Ahmet Efendi tarafından derlenmiş halidir. Üskübî yaşadığı dönemdeki müftülerin en yetişi ve bilgisi olarak nitelendirilmiş ve eseri hayli şöhret bulmuştur.³ Türkiye ve Balkan ülkelerindeki kütüphanelerde 73'den fazla yazma nüshasının bulunması da bunun göstergelerinden biridir. Eser'in Aşir Efendi, nr. 133'te kayıtlı olan yazmasında yaptığımız incelemeler sonucunda fıkıh kitaplarındaki sıralamaya uygun bir şekilde düzenlenmiş 56 kitap ve 1020 fetvadan müteşekkil olduğu tespit edilmiştir. Fetvalar Osmanlı Türkçesi ile ifade edilen meseleler ve akabinde verilen cevaplardan oluşmaktadır. Hemen her fetvanın ardında da Arapça nakiller bulunmaktadır. Nakiller Hanefi mezhebince ve Üskübî'nin yaşadığı dönemde

² Süleyman Kaya, "Osmanlı Fetvası Üzerine", *TALİD*, c. X, sayı. 20, İstanbul, 2012.

³ Şükrü Özen, *Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü*, *TALİD*, c. III, sayı. 5, s. 307.

en kabul görmüş eserlerden yapılmıştır. Mecmuada çok geniş bir yelpazede eserlere ve âlimlere atıflarda bulunulmuştur.

Fetâvâ-yı Üskübî'de ibadetten muamelata, ahlaktan itikada hayatın her alanına dair meselelere yer verilmiş ve çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Üskübî her müftü gibi yaşadığı dönemin gereklerini göz önünde bulundurmuş, mezhep içinde kalarak revize edilmesi gereken noktalarda bazı esnekliklerde bulunmuş ve bazı meseleleri de kadılara ve şeyhülislama havale ederek herkesi bağlayacak genel geçer cevaplar vermekten kaçınmış, kişilerin hal ve durumlarına göre farklı hükümlere gidilebileceğini zımnen hissettirmiştir.

Bazı meseleler hakkında tek bir cevap vermek mümkün olmayabilir, içtihat söz konusu olduğunda ihtilaflar da kaçınılmaz olacaktır. Üskübî verdiği birçok fetvada görüşler arasından tercihlerde bulunmuştur. Kendisinin fıkıh alanında son derece donanımlı ve yetkin bir âlim olduğu hatta şeyhülislam olarak adının anıldığı kaynaklarda geçmektedir. Hakikatte şeyhülislamlık yapmadığı bilirse de ilmî kişiliğine saygı ifadesi olarak bu tabirin kullanıldığı ifade edilmektedir.⁴

Osmanlı devleti resmi mezhep olarak Hanefiliği benimsemiş ve hukuk sistemi de Hanefilik merkezinde oluşmuştur.⁵ Şeyhülislam ve müftiler mecmualarını bu minval üzere yazmışlardır. Hanefi mezhebine ait eserler bu dönemde şerh ve hâşiyelerle zenginleştirilerek tevârüs edilmiş ve bu sağlam binaya yeni tuğlalar eklenerek gelenek daha da yükseklere taşınmıştır. Her şeyden önemlisi sistem ihtiyaca cevap verecek fonksiyonda gelişmiş ve yeri geldiğinde bazı değişikliklere de gidilmiştir.⁶ Bazen bu değişiklikler padişah fermanıya da tescillenmiştir.⁷

Üskübî'nin mecmuası incelendiğinde tahrir ehli olduğu söylenebilir. Mecmua boyunca ihtilaflı meselelerde farklı yöntemler izleyerek fetva verdiği gözlenmiştir. Biz bu makalemizde Üskübî'nin fetva verme usûlünü tek görüşe

⁴ Rahim Kaloshi, *Fetâvâ-yı Üskübî ve Fetâvâ-yı Ahmedîyye'ye göre İslam Aile Hukuku*, Bursa, 2008, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁵ Ali Öge, "Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadi Hayatından Bir Kesit", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, sy. 16, s. 275-298, s. 287.

⁶ Süleyman Kaya, "Vekâlet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 86.

⁷ Ali Öge, *a.g.m.*, s. 285.

yer verdiği, birden fazla görüşe yer verdiği ve sarih nakil bulamadığı durumlardaki yöntemi şeklinde üç başlık altında değerlendirmeye çalışacağız. Bu değerlendirmeleri ve sınıflandırmaları fetvalar üzerinden gerçekleştirip, nakillerdeki bilgi ve açıklamaları bu başlıklandırmaya dahil etmeyeceğiz. Çünkü Üskübî birçok fetvada tek görüşle cevap verirken, nakilde farklı ihtilaflara değinmiştir.

I. ÜSKÜBÎ'NİN TEK BİR GÖRÜŞE YER VEREREK FETVA VERMESİ

Fetâvâ-yı Üskübî'yi incelediğimizde Pîr Mehmet Efendi'nin fetva verirken izlediği yöntemin, bir görüşü esas alarak fetva vermek olduğunu söyleyebiliriz. Mecmuanın yüzde doksanlık kısmını Üskübî'nin tek bir görüşe yer vererek cevapladığı fetvalar oluşturmaktadır. Bu cevapları kendi içinde sınıflandırdığımızda karşımıza iki kategori çıkmaktadır ve ikinci kategori olan “Başka bir görüşe hiç temas etmeden verdiği cevaplar” da mecmuanın ana gövdesini teşkil etmektedir.

A. Başka Bir Görüşün Varlığını Hissettirerek Fetva Vermesi

Üskübî verdiği 52⁸ fetvada tek bir görüşe dayanmasına rağmen başka görüşlerin varlığını da sezdirenen cevaplar vermiştir. Bazı cevaplarda konuyla ilgili ihtilaf olduğunu bizzat belirtmiş, bazı cevaplardaysa zımnen bunu hissettirmiştir.

Üskübî 7⁹ fetvada, sorulan konuyla alakalı ihtilafın bulunduğunu belirtmiş, ihtilafı ve farklı görüşleri zikretmeden kendi tercih ettiği görüşü cevap olarak vermiştir. Vekalet bölümünde geçen bir meselede; eşiyile düğüne, bahçeye ve hamama giden, ancak hakime gitme ve erkeklerin içine karışma gibi adeti olmayan bir kadının mahkemeye kendi adına vekil göndermesi durumunda davalının bunu kabul etmeme ve bizzat kadının gelmesini isteme hakkının

⁸ 6, 16, 24, 29, 42, 59, 60, 61, 68, 71, 97, 107, 110, 114, 145, 157, 159, 176, 185, 243, 249, 270, 278, 294, 303, 324, 374, 404, 405, 490, 561, 570, 602, 657, 669, 670, 671, 674, 683, 696, 746, 756, 767, 805, 832, 833, 867, 897, 907, 927, 973, 1019. fetvalar.

⁹ Benzer bazı örnekler: “Mesele hilâfiyedir, gasl olunmak gerektir.” (16. fetva), “Mikdar-ı ref'de akvâl vardır, esahhî sücûda akreb olunca sahih olmaz.” (68. fetva), “İhtilaf-ı meşâyih vardır, kavli-i esah caiz olmaktadır.” (405. fetva), “İhtilaf-ı meşâyih vardır, olmak kavli ercah görünür.” (657. fetva), “Mesele ihtilafidir, kavli-i sahih olmamaktır demişler.” (671. fetva), “Bunda akvâl-i kesire vardır, fetva ihrâc olunmamağadır.” (927. fetva).

olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî davalının vekâleti kabul etmeme hakkının olmadığını belirttiikten sonra muhaddere (kapalı, örtülü, namuslu kadın) konusunda ihtilafın bulunduğunu, ancak müftâ-bih görüşün erkeklerin arası-na karışmayan kişi olduğunu söyleyerek fetva vermiştir.

Üskübî verdiği birçok fetvada¹⁰ da sadece bir veya iki kişiye atıf yapıp, onların görüşleri üzere fetva vermiştir. Bu cevaplar diğer imamların farklı görüşte olduğunu bize ifade etmektedir. 867. fetvada ipekten uçkurun erkeklere helal olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî uçkurun kuşak gibi olmadığını ve İmâm-ı A'zâm ve İmam Muhammed katlarında caiz olduğunu belirtmiştir. Udhiye bölümünde 833. fetvada asli ihtiyaçları dışında malı olmayan ancak eşi üzerinde mehir alacağı bulunan kadına kurbanın vacip olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta eğer mehr-i muaccelse İmameyne göre kurban kesmesinin vacip olduğunu, mehr-i müeccelse üç imama göre de kurbanla yükümlü olmadığını ifade etmiştir.

Fetvalara baktığımızda fetva alametlerini içeren birçok fetvanın da burada değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Çünkü kavli-i sahih, kavli-i esah şeklinde belirtilen tercihler, içerisinde konuyla alakalı farklı görüşlerin olduğu fikrini barındırmaktadır. Udhiye bölümünde 832. fetvada kurbanın hükmü sorulmuş, Üskübî “Esah rivayetde vacibdir.” şeklinde cevap vererek konuyla alakalı farklı görüşlerin de mevcut olduğu izlenimini vermiştir.¹¹ Yine 97. fetvada kullandığı “ekser-i fukaha” ve vakif bahsinde geçen “Meşrudur, bu bey'i caiz gören kavli üzere.” (404. fetva) ifadeleri karşıt görüştekilerin varlığını hissettiren diğer örneklerdendir.

B. Başka Görüşe Temas Etmeden Fetva Vermesi

Fetâvâ-yı Üskübî'de 1020 mesele bulunmaktadır ve Üskübî 887 meseleye¹² tek bir görüşe dayanarak cevap vermiştir. Bu rakam mecmuanın %87'lik kısmı

¹⁰ Benzer bazı örnekler: “Ebû Yusuf'tan bir rivayet üzere olur.” (60. fetva), “Olur, inde'l-İmami'l-A'zâm .” (107. fetva), “Şeyhayn kavilleri üzere mutlakan batıldır.” (674. fetva), “*el-Camiu's-sağîr* rivayeti üzere.” (746. fetva) “Kadıhân kavli üzere.” (767. fetva).

¹¹ Benzer bazı örnekler: “Kavl-i muhtâr üzere nâkızdır.” (24. fetva), “Olur, kavli-i müftâ-bih ve muhtâr dahi budur.” (179. fetva), “Sahih budur ki seravil vermek don yerine geçmeye.” (278. fetva), “Kavl-i müftâ-bih ikrarına yemin verilmeyip belki mala verilmekdir.” (683. fetva), “Olurlar, alâ kavli'l-muhtâr.” (1019. fetva).

¹² Fetva numaraları için bkz. Nuray Keskin, “*Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, Sakarya.

gibi çok büyük bir oranına tekabül etmektedir. Yani mecmuanın genelinde ihtilafsız, net cevaplar yer almaktadır. Ancak bu; Hanefi fıkıh geleneğinde bu konuda kesin bir görüş birliği olduğu anlamına gelmemektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Üskübî nakillerde verdiği cevaptan farklı bilgiler de aktarmıştır. Üskübî zihninde bu soruların cevapları net olduğu için muhtemelen fetvaya görüş ayrılıklarını dahil etmemiş, doğru olduğuna inandığı görüşü esas alarak cevap vermiştir. Örneğin nikah bölümündeki 134. meselede kocası gâib olan hanımın eşinin ölüm haberi ulaşır başka bir adamla evlenmesi ve çocuk sahibi olmasının ardından ilk kocasının salimen dönmesi sonrası nesebin kimden sabit olacağı sorulmuştur. Üskübî bu soruya kısaca “Amr’dan olur.” diyerek nesebin ikinci kocadan sabit olacağı yönünde fetva vermiştir. Oysaki bu meselenin nakli oldukça uzundur ve çocuğun birinci kocaya ait olacağını söyleyen Ebû Hanife’nin görüşü ve ikinci kocaya ait olduğunu söyleyen Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşleri de verilmiştir. Üskübî naklin sonunda İmam Muhammed’in görüşünün en doğru görüş olduğunu açıkça belirtmiş ve bu görüş doğrultusunda fetva vermiştir.

Bizim asıl amacımız ihtilafli meselelerdeki fetva verme usulünü incelemek olduğu için örnek olması hasebiyle burada bir fetvaya yer verebiliriz. Salât bölümünde 50. fetvada; ebe olan bir kadının doğum esnasında namaz kılmak için ayrılması durumunda çocuğun hayatının tehlikeye girmesi söz konusu olursa ebe kadının namazı tehir etmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî namazı ertelemesinin caiz olduğunu belirttikten sonra, dinde hafifletici sebeplerin yedi çeşit ve bu durumun tahfif-i tehir olup beşinci cins olduğunu söyleyerek cevap vermiştir.

II. ÜSKÜBÎ’NİN BİRDEN FAZLA GÖRÜŞE YER VEREREK FETVA VERMESİ

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Üskübî mecmuanın çok büyük bir kısmında tek görüşe dayanarak fetva vermiştir. 1020 fetvanın sadece 80 tanesinde yani kitabın %8’lik bir kısmında birden fazla görüşe yer vermiştir. Bu meseleleri incelediğimizde Üskübî’nin izlediği yöntemi 13 kategoride ele alabileceğimizi tespit ettik. Üskübî bazen görüşleri verip birini tercih ederken, bazen tercih belirtmeden salt görüşleri zikretmiş, bazen kadıya havale etmiş, bazen de şeyhülislamın görüşüne tevdi etmiştir. Bu yöntemleri kullanım sıklığı da farklıdır. Bazı başlıkların altında 27 fetva varken bazılarında 2 fetva bulunmaktadır.

A. Görüşlerden Birini Tercih Ettiği Meseleler

Mezhepler arasında ihtilaflar olduğu gibi mezhep içinde de imamlar arasında ihtilaflar mevcuttur. Bu tarz durumlarda tercih, ehil olan kadılarına veya müftülere bırakılmıştır. Belli bir dönemden sonra Osmanlıda hukuk birliğini sağlamak ve adaleti tam manasıyla tesis edebilmek adına müftâ-bih görüşle fetva verme zorunluluğu da müftülerin ihtilaflı meselelerde buna riayet etmelerine neden olmuştur.¹³ Ancak belli bir dönem müftâ-bih kabul edilen görüşün daha sonraki dönemlerde değişmesi ve maslahat, zaruret gibi faktörlere dayanarak farklı bir tercihte bulunulması da söz konusu olabilmektedir.¹⁴ Bu da tercihte değişmez bir sabitenin olmadığını göstergesidir.

Üskübî çoğunlukla farklı görüşleri serdettiği meselelerde kendi tercihini belirtmiştir, bazen bunu istihsan, ihtiyaç, zaruret gibi nedenlerle açıklamış, bazen de salt tercihini belirtmiş ve tercih sebebini açıkça ifade etmemiştir.

1. Tercih sebebini belirttiği meseleler

Osmanlı dönemi, hukuk tarihi açısından incelendiğinde genel kanaat bu dönemin geçmiş mirasın devamı ve tekrarından ibaret bir taklit dönemi olduğu ve bu mirasa yeni bir katkı sağlanmadığı yönündedir. Ancak yapılan yeni çalışmalarla Osmanlı döneminde son derece canlı bir ilmi hayatın ve çeşitliliğin olduğu¹⁵ ve yeni içtihatlarla bulunulduğu dile getirilmektedir. Hatta zamanın, örfün ve şartların değişmesiyle mezhep imamlarının görüşlerine muhalif fetvalar da verilmiş ve bu fetvaların mezhep dışında telakki edilemeyeceği ve bir gereklilik olduğu İbn Abidin tarafından ifade edilmiştir.¹⁶

¹³ Süleyman Kaya, "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2012, sy. 20, s. 72.

¹⁴ Süleyman Kaya, "Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 102.

¹⁵ Şükrü Özen, "Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa)*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 353; Süleyman Kaya, "Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 94.

¹⁶ Yusuf Eşit, a.g.e., s. 48; Abdullah Korkut, İbn Abidin'in Neşru'l-arf fi Binâi Ba'dî'l-Ahkami ale'l-Örf Adlı Risalesi ve Bu Risale Işığında Sosyal Değişmenin Hükümlere Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2010, s. 32; Ömer Faruk Ocakoğlu, Hanefi Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişinde Örfün

Üskübî genellikle eser boyunca fetvanın ana metninde tercih nedenlerine değinmemekle birlikte, 19 meselede kendisini fetvayı vermeye yönelten nedenlere temas etmiştir. Daha çok ihtiyat ve istihsana dayanarak bu nedenleri temellendirmiş, yaşadıkları çağın gereklerini de fetva verirken tercih sebebi olarak zikretmiştir.

(1) İhtiyata uygun olanı tercih ettiği meseleler

Üskübî fetva verirken ihtiyata uygun olanı tercih etmeye gayret etmiştir. ⁷¹⁷ fetvada bunu açık bir şekilde belirtmiştir. Bu fetvaların 2'si talâk, 4'ü elfâzi'l-küfr ve 1'i dava bölümlerinde geçmektedir.

Talâk bahsinde geçen 181. meselede herhangi bir birliktelik olmadan üç talâkla eşini boşayan kişinin talâkının geçersiz olduğuna dair *Kadıhân*'da geçen kaville hüküm veren kadı efendinin bu kararının geçerli olup olmayacağı sorulmuştur. Üskübî Kadıhân'ın bu konuyla ilgili fetvasının terk edilen, batıl bir görüş olduğunu savunmuş ve kadı hükmetse bile hükmün geçersiz olacağı meselelerden olduğunu belirtmiştir. Sair usûl ve furû kitaplarına muhalif olan bu görüşe ihtiyatla yaklaşmış, muteber kitaplardaki genel görüşe göre hüküm vermek gerektiğini belirtmiştir.

Elfâzi'l-küfr bölümünde 359. meselede ehl-i tarîk bir kimsenin, şeyhinin sabah namazını her gün Kabe'de kıldığı, zaman ve mekanı aştığını söylemesi durumunda kendisine ne gerekeceği sorulmuştur. Üskübî bunun büyük bir hata olduğunu, mucize kabilinden olup sadece Peygamberimizden sadır olduğunu, bazı ulemanın bunu küfür saydığını söylemiş ve ihtiyaten bu kişinin iman ve nikah tazelemesi gerektiğini söylemiştir. Yine aynı bölümde 375. meselede bir kişi arkadaşını gördüğünde "Can alıcıyı görmüşe dönerim." demesi durumunda ne gerekeceği sorulmuştur. Üskübî bu konuda ihtilaf olduğunu melege ihanet kastı olursa küfrünün kesin olduğunu, ama her iki durumda da ihtiyaten iman ve nikah tazelemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸

Konumu: İbn Abidin'in Örf Risalesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2004, s. 76.

¹⁷ 181, 202, 355, 359, 362, 375, 664. fetvalar.

¹⁸ Benzer bazı örnekler: "Bi'l-ihiyat vacibdir." (202. fetva), "Küfür rayihası var, böyle olan yerden hazer efdaldir." (362. fetva), "Öyle ihtiyat bununla amel idiği zahir." (664. fetva), "Mezân-ı töhmet ve mevaki-i minnet¹⁸ olan yerden ictinab lazım idiğine delâlet eder nüsûs kesîredir." (1009. fetva).

(2) İstihsana uygun olanı tercih ettiği meseleler

Üskübî 2¹⁹ meselede istihsana uygun olan görüşü tercih ederek fetva vermiştir. Buyu' bölümünde geçen 440. meselede bir değirmen satın alındığında zikredilmese bile taşlarının satım akdine dahil olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî alt kısımdaki taşların satıma dahil olduğu konusunda ihtilaf olmadığını, üst kısımdaki taşlarda ihtilaf bulunduğunu, kıyasen bunların satıma dahil olmaması gerekirse de istihsanen dahil olacağını belirterek fetva vermiştir.

Gasb bölümünde geçen 802. meseledeyse başkasının cariyesini gasp eden ve yanındayken zina yoluyla hamile olduğu anlaşılan kişiden, asıl sahibinin cariyeyi geri aldığı anlatılmıştır. Asıl sahibi cariyeyi aldıktan sonra cariyenin hamile kalması sebebiyle değerinde oluşan eksilmeden dolayı gâsıptan ne miktar para talep edebileceği sorulmuştur. Üskübî bu konuda Ebû Yusuf'un değerinde eksiklik oluşturan iki durumdan (habl ve zina aybı) hangisi daha fazla ederse ona hükmolunacağına yönelik görüşünü vermiş, ama tercihini istihsanen her iki durumdan kaynaklanan zararların toplanarak tazmin ettirmesine yönelik olan İmam Muhammed'in görüşü lehinde kullanmıştır.²⁰

(3) Şeyhülislam fetvasına uygun olanı tercih ettiği meseleler

Şeyhülislam terimi Osmanlı'dan önce İslam âlimlerinin birçoğu için kullanılan bir saygı ifadesi olmuş, ancak Osmanlı'da fetvanın ve dinî otoritenin en üst merciini temsil eden kurumun özel ismi olmuştur.²¹ Şeyhülislamlık makamının II. Murad döneminde kurumsallaştığı²² belirtilmekte, İbn Kemal, Ebus-

¹⁹ 440, 802. fetvalar.

²⁰ "802. Mesele: Zeyd'in cariyesin Amr gasb edip yedinde zinadan habli vaki oldukça Zeyd cariyesin aldıkda noksan-ı habl için ne mikdar nesne hükm olunur?
el-Cevab: Ebû Yusuf kavli üzere habl naks eylediği ile irsin zina aybına nazar olunup hangisi ekser ise ol hükm olunur, istihsanen kıyas emrini cem'ân dâmin olmakdır, İmam Muhammed'den kıyas ile ahz rivayeti mervîdir."

²¹ Ramazan Boyacıoğlu, "Tarihi Açıdan Şeyhülislamlık, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1996, sy.1, s. 161.

²² Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1977, sy. 2, s. 209.

suûd Efendi gibi nüfûzlu şeyhülislamlarla birlikte yetki ve etkinliğinin arttığı²³, devlet idaresi içindeki yerinin daha üst konuma yerleştiği ifade edilmektedir.²⁴

Şeyhülislamlar fetva kurumunun en yetkilisi ve otoritesi konumunda olduğundan konuyla alakalı bir şeyhülislam fetvası varsa ona paralel hüküm vermek müftülerin tercih ettiği bir yol olmuştur. Üskübî de zamanın şeyhülislamı ve kendi hocası olan Çivizâde Mehmet Efendi (995/1587)'ye son derece saygı duymaktadır ve fetvalarında kendisine atıflarda bulunmaktadır. Sadece dönemin şeyhülislamına değil daha önceki dönemlerde şeyhülislamlık yapmış olan İbn Kemal (873-940/1469-1534), Ebussuûd Efendi (896-982/1490-1574) gibi isimlere de fetvalarında yer vermektedir. İhtilafı olan meselelerde konuyla alakalı şeyhülislamların görüşlerinden haberdarsa o doğrultuda cevap vermektedir. Bu çerçevede değerlendirilebilecek 4²⁵ fetvanın ilk ikisi nikah, diğer ikisi cihad bölümünde yer almaktadır.

Nikah bölümündeki 114. fetvada iki eşi olan bir erkeğin hanımlarını aynı evde oturtması durumunda hanımlardan birinin babasının, kızını başka eve çıkarmak için damadını zorlamaya hakkının olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta Ebussuûd Efendi'nin babanın böyle bir hakkının olduğuna dair fetva verdiğini ancak konuyla alakalı farklı görüşlerin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ifadelerinde Ebussuûd döneminde esah kaville fetva verme zorunluluğu olmadığını, onların uygun gördükleri her görüşle fetva vermeye yetkili olduklarını belirterek aslında kendisinin bu görüşte olmadığını sezdirmiştir.²⁶ Üskübî'nin kendisi aynı görüşte olmadığı halde şeyhülislam fetvasının bulunduğu yerde bu görüşü tercih ederek fetva vermesi dikkat çekicidir.

²³ M. Salih Arı, "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1, c. I, 1994, s. 173.

²⁴ Yılmaz Fidan, *Ebüssuûd'un Fikhî Meseleleri Çözümündeki Metodu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007, s. 12.

²⁵ 74, 114, 340, 352. fetvalar.

²⁶ "114. Mesele: Zeyd'in zevceleri Hind ile Zeyneb'i bir avlu içinde olan iki evinin birini müstakil birinde koyup havâiclerin götürürerse Hind'i babası Zeyd'e gayri eve çıkartmağa kâdir olur mu?

el-Cevab: Olur, bir avluda iki menkûhe cebr ile cem olmak yokdur, li Ebussuûd merhum. *Bedâi* ve *Kunye* ve *İhtiyar*'da var. Merhum Bezzâziye'nin *Müntekâ*'dan nakline zâhib olmuşlar; ancak zahir, onlar ne makule kavil ile olursa iftâya mezûnlar olup ve ol zamanda esah akvâl ile iftâ ve hükme emr vârid olmamaktır, ketebehû Pîr Mehmed üfiye anh."

Cihad bölümünde 340. meselede zimmînin ikrahla İslam'a girmesinin makbul olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî Kadîhân'ın bu konuyla alakalı olarak İslamın kabulünü harbîye hasredip, zimmîyi dışarıda bırakmasının doğru bir görüş olmadığını bu konuyu şeyhülislamın da tashih ettiğini şu ifadelerle belirtmiştir: "Kadîhân'ın harbîye tahsis edip zimmînin olmaz dediği sahih değil idiğini Şeyhülislam metteanallahu bi ifadetihî ilâ yevmi'l-kıyame üstadüna ve üstadü'l-âlimi yani Çivizâde-i Sâni hazretleri tahrîr ve tahkîk buyurmuşlardır." Üskübî Kadîhân'ın ifadelerine ve fetvalarına son derece önem verip eserindeki nakillerin çok büyük bir kısmını da onun kitaplarından yapmasına rağmen bu konuda şeyhülislamın görüşü doğrultusunda fetva vermeyi tercih etmiştir.

Yine cihad bölümündeki 352. fetvada bir kasabada müslümanlar ve bir mahallede de zimmîler yaşadıkları halde, zimmîlerin domuzlarını salmaları ve hayvanların müslüman mahallerine gelmeleri durumunda müslüman mahalle halkının bundan rahatsız oldukları ve zimmîlerin domuz yetiştirmelerinin yasaklanıp yasaklanamayacağı sorulmuştur. Üskübî yasaklamanın problem olmayacağını, gerekirse mahalleden tamamen bile çıkarılabileceklerini belirtmiş, konuyla alakalı İbn Nüceym'in ifadelerinin doğru olmadığını Çivizâde tarafından tashih edildiğini ifade ederek yine tercihinin şeyhülislam fetvasından yana kullanmıştır.

Meseleler ve cevaplar dikkatle incelendiğinde mezhep içerisinde kendisine hatırı sayılır yer edinmiş âlimlerin görüşlerinin yeri geldiğinde doğru olmadıkları ve fetvaya medar olamayacakları yönünde eleştiriler aldıkları görülmektedir. Bu durum, Osmanlı ulemasında zamanın şartlarını göz ardı etmeyen bir tutumun bulunduğunu göstermektedir.

Müftülerin şeyhülislam fetvası doğrultusunda meselelere cevap vermeleri aslında bir nevi verdikleri fetvanın meşruiyetini sağlamak için olabilir. Bu son derece haklı bir gerekçedir ve yaşanan dönem için de son derece anlamlıdır. Bu meseleler ışığında değerlendirdiğimizde Üskübî de muhtemelen aynı düşüncelerle toplumsal çerçeveyi göz ardı etmeyerek fetva vermiştir.

(4) Fetva kitaplarına uygun olanı tercih ettiği meseleler

Üskübî bazı görüşleri sair fetva kitaplarına ters düştükleri için kabul etmemiş ve bunların reddedilmiş görüşler olduğunu vurgulamıştır. Bu bölümde değerlendirebileceğimiz 6²⁷ fetva bulunmaktadır.

²⁷ 40, 74, 181, 204, 365, 881. fetvalar.

Tahârât bölümünde geçen 40. meselede gözünde rahatsızlık bulunup birinden diğerine yaş akması durumunda abdestin bozulup bozulmayacağı sorulmuş, Üskübî bunun abdesti bozmayacağını söyledikten sonra Sadruşşeriâ'nın ifadelerinden bozulacağını anlaşıldığını ancak bu görüşün aksinin kitaplarda geçtiğini ifade etmektedir.

Salât bölümündeki 74. meselede kendisinden eser kalmayan mezarlıklarda ziraat ve yerleşim yapıp yapılamayacağıyla ilgili kadı ve bir âlim arasındaki ihtilaf yüzünden halk arasında şüphe olduğu belirtilerek hangi görüşün doğru olduğu sorulmaktadır. Üskübî buralara yerleşim yapılamayacağı yönündeki ilk görüşün doğru olduğunu ifade etmiştir. Zeylai'nin konuyla alakalı görüşünün genel fetva kitaplarına aykırı olduğunu ve Çivizade'nin de kendisine sorulduğunda konuyu bu minval üzere tasrih ettiğini ifade ederek fetvayı noktalamış, tercihini şeyhülislam görüşünden yana kullanmıştır.

Talâk bölümünde daha önce de bahsettiğimiz birliktelik öncesi üç talâkla boşamayla ilgili mevzuda Kadihân'ın fetvasını birçok muteber furû kitabına muhalif olduğu için kabul etmemiştir. Bu bölümde Kadihân'la ilgili Üskübî'nin değerlendirmeleri dikkate şayandır. Üskübî verdiği birçok fetvayı Kadihân'a dayandırmakla birlikte bu meselede genel kanaate ters düştüğü için onun görüşüyle amel edilemeyeceğini belirtecek kadar objektif bir ilim adamıdır. Burada onun kendi ifadelerine yer vermemiz uygun olacaktır: “Kadihân meselesi eğerce kim bizim hakkımızda nas menzilesindedir lakin itlâkatı kesîre olup gayrı ma'hûd mevzuda takyîd etmekle usûl ve furûa âlim ve mütekemmil olmayan kimesneye onunla amel cidden müşkildir. İmdi usûle ve sair kütüb-i furûa muhalif görülende ihtiyat olunup sair kütüb-i muteberede olan ile iftâ ve hükm olunmak gerek.”

204. meselede kadının dârü'l-harbe gitmekle eşinden boş olduğunu iddia etmesi durumunda ayrılığın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî ayrılığın gerçekleşmeyeceğini söyledikten sonra *Kâri'ul-hidâye*'nin fetvasının sair kitaplara muhalif olduğunu belirtmiştir. 365. meselede annesi Müslüman babası kafir olan çocuğun Müslüman olması durumunda annesinin çocuğun yedi yaşında olup, temyiz sahibi olduğu, babasının çocuğun beş yaşında olup dini kavrayamaz olduğu iddialarından hangisinin kabul edileceği sorulmuştur. Üskübî çocuk mümeyyiz olsun gayrı mümeyyiz olsun İslam'da annesine tabi olacağını ve *Kâri'ul-hidâye*'nin ehl-i hibreye arz olunması fetvasının sair kütübe muhalif ve reddedilen bir görüş olduğunu belirtmiştir.

881. meselede Sahib-i *Kunye*'nin şarabın ekşiyip sarhoş ediciliğinin kaybolması halinde içilmesinin helal olduğuna dair verdiği fetvanın aslının olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunun tamamen bir hata ve hiçbir şekilde mümkün olmadığını belirtmiştir. Üskübî bu fetvada da önemli tespitlerde bulunmuş, Keşşî'nin mutezilî olmasından dolayı ehl-i i'tizalden naklettiklerini bizim ulemamızın görüşleriyle teyit etmedikçe kabul edilemeyeceğini ve bu konuda münferiden ulemamıza muhalif kalmasından dolayı bu görüşünün merdûd bir görüş olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Bu fetvalar bize Üskübî'nin ihtiyat yanlısı, şaz görüşlerden uzak kalma eğiliminde olan, geleneğe bağlı ve temkinli bir âlim olduğunu yansıtmaktadır. Ayrıca Üskübî sürekli nakilde bulunduğu âlimlerden şaz durumda kaldıklarında görüşlerini kabul etmeyerek bağnazlıktan ve taassuptan da uzak olduğunu göstermektedir.

(5) Zamanın şartlarına uygun olanı tercih ettiği meseleler

Şüphesiz insanların içinde yaşadıkları zaman ve çağın gereklilikleri hukuk kurallarında bazı değişiklikleri ve yenilenmeyi beraberinde getirmektedir. Aslında fıkıhın dinamizmi de bundan beslenmektedir. Fakih geçmiş dönemdeki fetvaların yaşadığı zaman için sorunları çözemez hale geldiğini gördüğünde maslahata binaen yeni hükümler vermekten kendini uzak tutamaz.

Fetvanın amaçlarından biri zaman ve mekanda ortaya çıkan yeni meseleleri çözüme kavuşturup dinde genişlemeyi sağlamaktır. Bunun için de müftünün yaşadığı toplumun örfünü çok iyi bilip durumları tahlil etmesi gerekir.²⁹ Üskübî de bu asla binaen dört³⁰ fetvada şartların değişmesine binaen verilen hükümlerden farklı hükümlere meyletmiştir.

²⁸ “881. Mesele: Sahib-i *Kunye*'nin “Hamr tubihat ve zâlet murareteha bi'l-bathi yehillu şürbiha.” kavlinin vechi var mıdır?

el-Cevab: Vech-i yokdur, hata-i mahzdır, kat'an amel olunmaz her bâr ki sahib-i *Kunye* kavaid-i şer'a muhalif münferid ola mademki naklini gayrıdan teyid etmeye amel olunmamak gerek; zira Keşşî mutezilidir, mezhebe muhalif olup yahut münferid olduğun ya meşâyh-i i'tizalden nakl eylediğin kabul eylemeziz mademki bizim kavaidimize muvafık olmaya, yahut bizim eimmemizin nakli ile takvî eylemeye.”.

²⁹ Yusuf Ziya Yörükân, “Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk”, *AÜİFD*, 1952, c. I, sy. 2, 3, s. 140.

³⁰ 77, 141, 547, 824. fetvalar.

Namaz bölümünde geçen 77. fetvada Cuma günü namaz için toplanan cemaatin Kuran okunurken kibleye mi yoksa Kuran okuyan kişiye mi dönmele-
rinin daha doğru olacağı sorulmuştur. Üskübî aslında Kuran okuyana dönme-
nin daha doğru olduğunu, hatta İmam-ı A'zâm'ın da hatip hutbeye çıkarken
ona doğru yöneldiğini belirtmiştir. Ancak yaşadıkları zamanda imamın bitir-
mesinden sonra izdihamın yaşanması ve safları düzenlemede zorluk olmasın-
dan dolayı kibleye dönüldüğünden bahsetmiştir.

Nikah bölümündeki 141. meselede bakire ve ergenlik çağına girmiş bir kı-
zın velisinin izni olmadan evlenmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur.
Üskübî fetvanın baş kısmında nikahın caiz olacağını ancak evlendiği kişinin
kıza denk olmaması durumunda velinin nikahı feshettirme hakkına sahip
olduğunu belirtmiştir. Fetvanın devamında başka bir görüşe göre bu nikahın
asla mün'akid olmadığını ve bu görüşün dahi müftâ-bih görüş olduğunu
söylemiş ve kendi zamanlarında bu kaville fetva verilerek problemlerin halle-
dilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³¹

Kadâ bölümünde 575. meselede kadı olan bir kişinin bir kimseyle davası
olduğunda kendi atadığı naibin verdiği hükmün geçerli olup olmadığı sorul-
muştur. Üskübî meselenin ihtilafı olduğunu, ancak atadığı naibin verdiği
hükmün kendi hükmü gibi olduğundan özellikle kendi zamanları için hük-
mün geçerli olmamasının tercihe şayan olduğunu belirtmiştir. Böyle bir du-
rumda sultandan başka bir kadı veya tarafların rızasıyla bir hakem atanması
gerektiğini de eklemiştir.

Kısime bölümünde 824. meselede mahalle sakinlerinin yolda genişlik var
diyerek yolun bir kısmını evlerine dahil etmelerinin caiz olup olmadığı sorul-
muştur. Üskübî *Eşbâh ve Nezâir*'de buna cevaz verildiğini, ancak *İs'âf* da
bunun caiz olmadığını söylediğini belirtmiş ve kendi zamanları için cevaz
ile fetva vermenin problemleri olduğunu ifade etmiştir.³²

³¹ “141. Mesele: Biker olan Hind-i bâliğe velisi izni yok iken istediği kimseye nikah ile
varmağa kâdire olur mu?

el-Cevab: Olur, ama küfüvvü olmayana varınca veli itiraz edip feshettirmeye
kâdirdir, mademki ol zevcinden velâdet etmeye. Bir kavle aslen mün'akid değıl-
dir, bu kavle dahi müftâ-bihdir. Hususen fi zamanına ki, itiraz böyle işkâl üzere
ola.”.

³² “824.Mesele: Ehl-i mahalle “Tarik-i âmdan bir mikdar vesiat vardır, kimesneye
zarar olmaz.” deyu evlerine almak caiz olur mu?

el-Cevab: *Eşbâh ve Nezâir*'de cevazı musarrah, lakin *İs'âf* da hilâfi ve li zâlike fi za-
manına, cevaz ile iftâ müşkil.”.

(6) Görüşlerden birini, diğer görüşe binaen bir şart ileri sürerek kabul ettiği meseleler

Bazı durumlarda ortaya konan görüşlerden birini tercih etmek tam anlamıyla istenilen sonucun hasıl olması için yeterli gelmeyebilir. Bu tarz durumlarda bazı şartlar öne sürerek bir tercihte bulunma yoluna gidilebilir. *Fetâvâ-yı Üskübî*'de bu duruma örnek olabilecek iki³³ meseleye rastlanmıştır.

Dava bölümündeki 657. meselede kendilerine harabe bir değirmen kalan üç kardeşten iki kız kardeşin hisselerini erkek kardeşlerine satmaları ve erkek kardeşin on yıl boyunca değirmeni tamir edip işletmesinden sonra kız kardeşlerin değirmenden hisse talep etmelerinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bu konuda ihtilaf olduğunu belirttikten sonra sahtekarlık ve aldatma olmaması şartıyla hisse talep etme haklarının olduğu görüşünün tercih edileceğini şu ifadelerle ortaya koymuştur: "İhtilaf-ı meşâyih vardır, olmak kavli ercah görünür, tezvîr ve telbîs fehîm olunmazsa onunla amel oluna."

Kerahiye bölümündeki 839. fetvada yolculuk yapan kimselerin bir araya gelip yemeklerini birleştirmeleri veya her biri bir miktar para vererek aldıkları yemekleri örfe uygun olan biçimde yemelerinde sakınca olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunun caiz olduğunu ancak kerâhetten uzak olmadığını ifade etmiştir. Fetvanın devamında bazı kitaplarda fazla yemenin caiz olmadığı yönünde kayıtlar olduğunu da belirtmiş bu yüzden helalleşmeyi şart koşturmuştur.

2. Tercih sebebini belirtmediği meseleler

(1) Sarahaten hangi görüşü benimsediğini ifade ettiği meseleler

Üskübî bazı cevaplarda görüşlerden birinin daha sahih olduğunu söyleyerek onunla fetva vermiş, bazen de verdiği cevaptan hangi görüşü tercih ettiğini zımmen hissettirmiştir. Ancak salât ve kerahiye bölümünde geçen iki³⁴ fetvada Üskübî bizzat kendisinin hangi grubun görüşüne dahil olduğunu belirterek veya söylenenler dışında kendi görüşü neyse onu belirterek fetva vermiştir.

Namaz bölümünde geçen 73. meselede ayette anlamı tamamen değiştirecek bir hareketin yanlış okunmasıyla namazın bozulup bozulmayacağı sorulmuştur. Üskübî mütekaddimîn kavli üzere bunun kasten yapıldığında kişiyi küfre sokacağını, bilmeyerek yapıldığında namazın bozulacağını söylemiştir. Meşâyih-i müteahhirinin bu konuda ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra nama-

³³ 657, 839. fetvalar.

³⁴ 73, 852. fetvalar.

zın bozulmayacağı görüşünde olanları sıralamış ve bu sıralamada “Ve ene” diyerek kendi safını da belirtmiştir. Halkın irabı bilmediğini ve bu hatayı anlayamayacaklarını illet göstererek müteahhirün ulemanın görüşünün daha kapsamlı olduğunu dile getirmiştir.

Kerahiyye bölümünde 852. meselede burnu sürekli kanayan bir kişiye kendi kanıyla alnına şifa niyetiyle ayet yazmanın sakıncası olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî Ebû Bekir el-İskafın buna cevaz verdiğini ve fetva kitaplarında şifa olduğu bilinen bu ve bunun benzeri olan bevl ile yazmak veya doğumda zorluk çeken kadının uyluğuna ayet yazıp asmak gibi yöntemlere cevaz verildiğini söylemiştir. Ancak kendisinin kanaati bunların hiçbirinin doğru olmadığı yönündedir ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Ama fakir anladığım bunların cidden biri ile amel olunmamaktır.”

(2) Görüşlerden birini kavli-i sahih olarak zikrettiği meseleler

Üskübî 6³⁵ fetvada birden fazla görüşe yer vermiş ve içlerinden birini kavli-i sahih, kavli-i müftâ-bih veya kavli-i esah olarak nitelendirerek fetvayı bu görüşe göre vermiştir.

Tahârât bölümünde 27. meselede fiske işlerken giyilen elbiseyle namaz kılmada beis olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bazı meşâyihin bu durumdaki kişilerin şaraptan sakınmamalarından dolayı mekruh olduğu görüşünde olduklarını belirtmiş, buna karşın üzerinde necis bir madde olduğuna dair bir bilgi olmadıkça bunda bir kerahet olmadığı görüşünü tercihe şayan bulmuştur.

Zebâih bölümünde 831. meselede Eflâk'ta yaşayan gayrimüslimlerin sığırlarını başlarına baltayla vurarak öldürdükleri, bu hayvanlardan pastırma yaparak müslümanlara sattıkları dile getirilmiş ve bunların yenmesinin helal olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bunların yenmesinin helal olmadığını belirttikten sonra helal olması için kesimin hangi bölgeden yapılması gerektiğiyle ilgili görüşlere yer vermiştir. *Vikâye* ve *el-Camiu's-Sağîr* rivayetlerini verdikten sonra *el-Camiu's-Sağîr* rivayeti için “Kavli-i müftâ-bih dahi budur.” diyerek tercihini açıkça belirtmiştir.

Ferâiz bölümünde 924. meselede bir kişinin evlatlarından birine kendisi öldükten sonra mirastan hak talep etmemesi koşuluyla evinin bir kısmını vermesi ve çocuğun da bunu kabul etmesinden sonra babasının vefatıyla tekrar varis olup olamayacağı sorulmuştur. Üskübî *Eşbâh Nezâir*'e göre varis olama-

³⁵ 10, 27, 208, 364, 831, 924. fetvalar.

yacağını, ancak *Cevâhir-i Fetâvâ*'da veresenin rızasıyla birlikte varis olabileceğini ve bu görüşün esah olduğunu belirterek fetvayı sonlandırmıştır.

(3) Verdiği cevaptan hangi görüşe meylettiği tespit edebilen meseleler

Üskübî bazı fetvalarda hangi görüşü tercih ettiğini belli ederek fetva vermiştir. Bunu yaparken daha ziyade tercih ettiği görüşü önce vermiş, diğer görüşleri fetvanın devamında belirtmiştir. Bu şekilde verdiği fetvalar 27³⁶ tanedir.

Talâk bahsinde 210. meselede iki eşi olan bir adama “Eşin üç talâk boş olsun mu?” diye şart koşulduğunda muhatabın “Bâin talâk boş olsun.” demesi durumunda talâkın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî eşlerinden biri halk tarafından bilinmiyorsa bilinen hanımın, ikisi de biliniyorsa muhatabın birini beyan etmesiyle o hanımın boş olacağını ifade etmiştir. Ancak Üskübî meşâyihin bir kısmının muhatap birini tayin ettiğini söylemezse ikisinin de boş olacağı yönünde bir görüşü olduğunu da fetvanın sonuna eklemiştir.

Hudûd bölümünde geçen 308. meselede ta'zîrin en üst derecesi sorulmuştur. Üskübî İmam-ı A'zâm'a göre 39, Ebû Yusuf'a göreyse 75 ve 79 sopa olduğuna dair iki rivayetin bulunduğunu söylemiş, ancak ilk rivayetin tercihe şayan olduğunu belirtmiştir. 378. meselede mürted olup tekrar İslam'a giren kişiye ta'zîr uygulanıp uygulanmayacağı sorulmuştur. Üskübî bunun birkaç kez olmadıkça uygulanmayacağını belirttiikten sonra konuyla alakalı *Enfeau'l-vesâil*'de dört kez, İmam-ı A'zâm'a göreyse üç kez olmadıkça, başka bir kavil-deyse dört kez olsa bile ta'zîr uygulanmayacağı görüşlerinin olduğunu belirtmiştir. Kendisiyse ifadelerinde dört defa olması durumunda İslam'ının makbul olacağına, ancak derhal tövbe teklif edileceği, tövbesi ve salâhi zahir olun-caya kadar ta'zîr ve hapsedileceği yer vermiştir.³⁷

³⁶ 9, 31, 51, 52, 74, 78, 141, 157, 196, 210, 212, 268, 308, 323, 331, 378, 545, 559, 571, 593, 612, 655, 657, 664, 732, 754, 778, 802, 824, 831, 880, 973, 987, 990, 994, 1007. fetvalar.

³⁷ Benzer örneklerden bazıları: “Zeyd'in beyyinesi evladır, nâsdan kesîr *Dürer Gurur*'in nakline mağrur olurlar, lakin ol noksan üzeredir; ama *Muhît-i Burhâni*'nin nakli gayet bî-nazîrdir ve ale't-tafsildir.” (559. fetva), “Olmaz, ama iştirâ ile olur idiği bazı muteberâtta mestürdür.” (754. fetva), “ İmam-ı A'zâm katında lâ be's, İmameyn katlarında mekruhdur, efdal budur ki hamr edene bey' eylemeye.” (880. fetva).

B. Tercihle Bulunmadığı Meseleler

Üskübî toplamda 26 meselede tercihte bulunmamıştır. Bunların büyük bir kısmında görüşleri salt zikretmiş, bir kısmındaysa kadı veya şeyhülislamın bu konuda son sözü söyleyebileceğini belirterek fetvaları noktalamıştır.

1. Sadece farklı görüşleri zikretmekle yetindiği meseleler

Üskübî verdiği fetvaların çok büyük bir bölümünde net bir sonuç ortaya koyarken 19³⁸ fetvada konuyla alakalı görüşleri verip tercihi karşı tarafa bırakmıştır.

Kadâ bölümündeki 529. meselede kadı velayetinde olmayan vakıf için mütevellî tayin etmenin caiz olup olmadığı sorulmuş, Üskübî “Mesele ihtilâfiyedir.” ifadesine yer vermiş, uzunca verdiği nukûl kısmında konuyla alakalı iki görüşü de aktarmıştır. Arapça olan bu bölümde hangi görüşe meylettiğine dair bir karine bulunmamaktadır.

Dava bölümünde geçen 646. meselede bir erkeğin hanımının nikahlarını inkar etmesi ve erkeğin delil getirmekten aciz kalması durumunda kadına yemin teklif edilip edilmeyeceği sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta İmâm-ı A‘zâm katında yemin teklif edilmeyeceği, İmameyn katlarındaysa edileceği görüşünün olduğunu ve Kadîhân’ın fetvayı İmameyn kavilleri üzere verdiğini belirtmiş, devamında meşâyihin bir kısmının konuyu kadı efendinin görüşüne havale edip gerek duyarsa yemin teklif edebileceği görüşüne de yer vermiştir. Ama meseleyle alakalı kendi kanaatini ne açık ne de zımnen belli etmemiştir.

Vesâya bölümünde 925. fetvada ölüm hastalığına tutulan kişinin varisine yaptığı satışın geçerli olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta İmâm-ı A‘zâm’a göre satımın mutlak olarak geçersiz olduğunu, İmameyn’e göreyse kayırma olmadığı müddetçe satışın geçerli olduğunu belirtmiştir. Üskübî burada da hangi görüşe meylettiğini hissettiren herhangi bir ifadeye yer vermemiştir.³⁹

³⁸ 28, 56, 98, 276, 315, 383, 502, 529, 646, 661, 665, 689, 695, 722, 757, 764, 784, 831, 925, 1002. fetvalar.

³⁹ 764. Mesele: “Bir yerdeki ecr-i misl hükm olunsa yahut bir nesneyi ehl-i hübre kıymet tayin eylemek lazım gelse kavî bir olmayıp kıyemi artık kıyemi eksik tayin eyleseler şer‘an a‘lâsı ile mi hükm olunur yoksa evsatı ile yoksa ednâsı ile mi?
el-Cevab: Ecr-i mislde vasatı ile hükm olunur *Takvim*’de ekseri ile hükm olunur, ıktâ‘ kavli üzere, *Zahiriyye*’de bu dahi ecr-i misl gibidir, illâ abdin nefsi kıymeti kitâbetinde değil.”

2. Kadı'nın re'yine havale ettiği meseleler

Osmanlı'dan önceki İslam devletlerinde kadılık ve müftülük birbirinden ayrılmamış, kadılar fetva verme görevini de ifâ etmişlerdir. Osmanlı ise fetva verme işini kurumsallaştırmış, vilayetlere kadılardan başka müftüler de atamıştır.⁴⁰ Müftüler tarafından verilen fetvaların, bağlayıcı niteliğinden ziyade istişâri niteliği ön plana çıkmaktadır.⁴¹ Kazâ ise kadılar tarafından verilen ve hukukî bağlayıcılığı olan bir terimdir. Ancak fetvanın da kazânın da beslendiği kaynak fikihtir ve bu nedenle müftüler ve kadılar arasında etkileşim olduğu bir gerçektir.

Dava sahiplerinin kadıya gitmeden önce müftüye durumu arz edip fetva istedikleri ve bu fetvayla kadılara başvurdukları, kadıların da alınan fetvalara çoğunlukla mutabık hükümler verdikleri, yine kadıların bazı meselelerde müftülere danıştıkları, aldıkları fetvaya paralel hükümler verdikleri, bu etkileşimin hukuk birliğinin sağlanmasında ve yargı mekanizmasının denetlenmesinde önemli bir rol üstlendiği de araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.⁴² Zaten yazılan fetva mecmualarının en önemli işlevlerinden birinin kadıların hüküm verirken en sahih ve müftâ-bih görüşlerle hükmetmelerini sağlamak olduğu ve birçok mecmuanın kadılar için el kitabı işlevi gördüğü belirtilmektedir.

Kadılar ve müftüler arasındaki bu karşılıklı etkileşim kadıların müftülere başvurması şeklinde olduğu gibi ters yönlü de olmuştur. Müftü kendisine gelen meseleyi değerlendirmiş, ancak muamelâtla ilgili tetkik ve delil incelemesi gerektiren meseleleri mahkemeye/kadıya havale etmiştir. Üskübî 5⁴³ fetvada konuyu hakimın görüşüne ve araştırmasına havale etmiştir. Bu meseleler hudûd, şehâde, vekâle, vedâ ve şuf'a bölümlerinde bulunmaktadır.

308. meselede hapsedilmesi gereken kişinin ne kadar süreyle hapsedileceği sorusuna Üskübî bu sürenin hakimın görüşüne bağlı olduğunu, suçlunun tövbesi ve salâh hali ortaya çıkana kadar kadı'nın onu hapsedebileceğini söyle-

⁴⁰ Ali Öge, *a.g.m.*, s. 284; Nâsi Aslan, *a.g.m.*, s. 90.

⁴¹ Pehlül Düzenli, "Osmanlı Fetvâ Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri", *İstanbul Tecrübesi / The Experience of Istanbul: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması*, 2010, s. 204.

⁴² Nâsi Aslan, *a.g.m.*, s. 90, 92; Muharrem Kılıç, *a.g.m.*, s. 69; Seda Örsten, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2005, s. 69.

⁴³ 308, 575, 603, 719, 812. fetvalar.

yerek cevap vermiştir. 575. fetvada şehâdetle ilgili bir meselede hakimin konuyu araştırıp kendisinde oluşan kanaate göre hüküm vermesi gerektiğini söylemiştir.

603. meselede dışarı çıkan bir kimse olduğu halde mahkemeye şirretliğiyle bilinen birini vekil olarak gönderen kadı'nın davalı tarafından bizzat kendisinin gelmesinin talep edilmesi durumunda ne yapılacağı sorulmuştur. Üskübî meselenin hakimin görüşüne bağlı olduğunu, gerçekten böyle bir durum sezerse hakimin zor kullanarak davalıyı getirebileceğini ifade etmiştir.

719. meselede emanet olarak elinde bulunan malı sahibi istediğinde düşürdüğü için zayi olduğunu belirten kişiye tazmin yükümlülüğü olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî "Bunda kıl u kâl çok." dedikten sonra hakimin malı zayi edenin haline ve tavrına bakarak kusur ve kastı olduğuna hükmederse emaneti tazmin ettireceğini, kusur görmezse tazmin ettirmeyeceğini söylemiştir.

Şuf'a bahsindeki 812. meselede şuf'a talep edip şahit tutan kişinin bunu bir ay ertelemesi durumunda şuf'a hakkının düşüp düşmeyeceği sorulmuştur. Üskübî bu konudaki iki görüşün de müftâ-bih olduğunu ve hakimin görüşü hangisi yönündeyse onunla hükmedebileceğini ve verdiği hükmün iki durumda da geçerli olacağını belirterek yanıt vermiştir.

Bu beş mesele incelendiğinde fetvaların kişilerin hal ve durumlarına göre farklılık arz eden ve bilirkişi tarafından araştırılıp ortaya çıkan sonuca göre hükme bağlanması gereken durumlarla ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Üskübî'nin bu meselelere kesin bir cevap vermektan kaçınıp hükmü hakimin takdir yetkisine bırakması haklı bir tavır olarak değerlendirilebilir.

3. Şeyhülislamın fetvasına havale ettiği meseleler

Toplum içindeki bazı sorunlar zaman zaman âlimlerin hararetli tartışmalar yapmalarına zemin hazırlamıştır. Farklı görüşler savunulmuş, risaleler, reddiyeler kaleme alınmıştır. Bu gibi durumlarda tercih noktasında sıkıntıya düşüldüğü durumlarda zamanın ilmî otoritesi olan şeyhülislamlara başvurmak müftüler için kullanılagelen bir yöntem olmuştur. Üskübî de ihtilafın bulunduğu ve içinden çıkamadığı iki⁴⁴ meseleyi son kararı vermek üzere şeyhülislam fetvasına havale etmiştir.

Talâk bahsinde geçen 173. meselede efendisinin vefat edip ardında gebe olarak bıraktığı ümm-i veledde nafaka takdir olunup olunmayacağı sorulmuş-

⁴⁴ 173, 776. fetvalar.

tur. Üskübî *Haddâdi*'de nafaka verilmesine dair görüş olduğunu belirttiikten sonra, miras paylaşılacağı için nafakanın başkasının malından alınması illetine binaen nafaka verilmemesi gerektiği yönündeki görüşü de dile getirmiştir. Üskübî nihai olarak “Şeyhülislam hazretlerine müracaat olunup itmi'nân hasıl olduktan sonra amel oluna.” diyerek fetvayı sonlandırmıştır.

Velâ bölümündeki 776. meseledeyse annesi hürretü'l-asl olan bir kişinin vefat edip arkasında anne baba bir teyzesi, dedesini azad eden kişinin oğlu ve kendisinin iki öz kızını bırakması durumunda miras paylaşımının nasıl olacağı sorulmuştur. Üskübî verdiği cevapta konuyla alakalı Osmanlı ulemasının ihtilafının meşhur olduğunu belirtip konuyla ilgili görüşleri verdikten sonra meselenin görevde bulunan Şeyhülislam hazretlerine sorulup onun görüşünün hangi kavil üzerine olduğu kesinleşince bu minval üzere hüküm verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Üskübî onların kavilleriyle amel etmek zorunda olup, onların hangi görüşün doğru olduğuna daha âlim olduklarını da belirtmiş, “Bilmiyorsanız bilenlere sorun.” ayetini de fetvanın sonuna ekleyerek cevabını noktalamıştır.⁴⁵

⁴⁵ “776. Mesele: Anası hürretü'l-asl olan Zeyd fevt olup liebeveyn ammetesi Hind'i ve babasının babasını i'tâk eden Amr'ın oğlu Bekir'i ve kızları Zeyneb ve Hatice'yi terk eylese kısmet-i tereke şer'an ne vecihledir?

el-Cevab: Bu meselede ihtilaf-ı ulema-i âl-i Osman zâdallahu teâla nefaz-i hükmihim ilâ yevmi'l-haşr ve'l-mîzan olduğu meşhurdur, bazıları “Anası cânibine aslan rikk târi olmayınca rayiha-i velâ kalmaz.” deyup *Dürer Gurer Bedâiü's-sanâi*°den nakl ettiği ile iftâ buyurup bazıları fetâvâ-yı meşhurede olan esahdır, onunla amel eylemek gerek mevlâna Hüsrev sözüne asrında olan ulema cevab yazmışlardır ve şübbihâtın halleymişlerdir, onunla amel olunmaz ve mea zâlike onun dediği “Hurretu'l-asl bu diyarda bulunursa gayet killet üzere bulunur.” deyu fetva vermişlerdir ve li külli vichetün. Kavli evvel üzere cümle Hind'e verilir, kavli sâni üzere cümle Bekir'e diğeri bu asabe-i sebebiye olup Hind zevi'l-erhamdan olup Zeyneb'e ve Hatice'ye şey olmadığı için ikisine dahi kâil olanların fetva ve takvası zirve-i ülyâda olup kâbil-i tabir değıldir, ama halen ser-çeşmimiz olan Şeyhülislam metadallahu teâla ilâ yevmi'l-kıyame hazretlerinin re'yi şer'ifleri hangi kavil üzerine idiğine cezm olunca onun üzerine kat olunup kat'an kimesneden muhalefete mecal muhâldir, zira onların kavli-i şerifleri ile me'murlar olup ve esah-ı akvâl hangisi idiğine onlar âlimlerdir, tafsil-i muharrer cehlden nâşidir, kâlellahu teâla “Fes'elü ehle'z-zikri in küntüm lâ ta'lemün.” el-âyeh, mısra sen izân eylemezsen bari bir aslin bilenden sor.”.

Velâ bölümünde geçen bu mesele Osmanlı uleması arasında neredeyse 2 yy. (15-16) tartışılmış 17. yy.dan itibaren de resmiyet kazanan bir sonuca ulaşmıştır. Konuyla alakalı çalışma yapan Şükrü Özen, Molla Hüsrev’le başlayan, zamanın tüm şeyhülislamlarının ve birçok âliminin de müdahil olduğu tartışma sürecini ayrıntılı biçimde göstermiştir. Üskübî’ye de makalesinde yer vermiş ve Molla Hüsrev’i destekleyenler arasında zikretmiştir. Özen makalesinde çoğunlukla şeyhülislamların görüşlerini zikretmiş kenar müftülerindense Üskübî ve Vize müftüsü Seyfullah Efendi’ye yer vermiştir.⁴⁶ Üskübî’nin ilmi yetkinliği ve etkisi açısından bu durum dikkate şayandır.

4. İki Farklı Görüş Zikredip Bunları Cem Ettiği Meseleler

Kerahiye bölümündeki 845. fetvada hatim indirildikten sonra bir yerde toplanıp dua etmenin meşru olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî yaşadıkları dönemde yapılan bu uygulamanın meşru ve sünnete dayanan bir uygulama olmadığını belirtmiştir. Buna rağmen bu uygulamanın engellenmesinin insanları dua etmekten men etme anlamı taşıyacağından dolayı problemli olacağını ifade etmiştir. Ebussuûd Efendi’ye “Kâmetten önce müezzinlerin salavât getirmelerinin caiz olup olmadığına dair sorulan soruya “Men olunmaz.” şeklinde verdiği cevabın da aynen bu meseleyle benzer olduğunu, bunun da sünnete dayanan bir uygulama olmamasına rağmen men edilmesinin müşkil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Üskübî iki görüşe de cevabında yer vermiş ve sonuç olarak sorulan uygulamaların sünnet olmadığını ancak men de edilemeyeceklerini ifade etmiş, bu ortamlara katılıp katılmamayı bireysel tercihlere bırakmış ve kazâi bir uygulamaya gidilemeyeceğini söylemiştir.

⁴⁶ Şükrü Özen, “Molla Hüsrev’in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa)*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 352, 353, 379.

⁴⁷ “845. Mesele: Hatm-i şerîf tilâvet olunduktan sonra bir yere cem’ olup dua olunmak mesnûn ve meşru mudur?”

el-Cevab: Mekrûhe idiği mestûrdur, zira Rasul-i Ekrem (sav) hazretlerinden ve sahabe-i kiram rıdvanullahi teâla aleyhim ecmaînden menkûl değildir, lakin men’ olunmak dahi müşkildir, caiz ki duadan men fehm edeler, nitekim sultanu’l-ulema merhûm ve mağfûr leh Ebussuûd hazretlerinden ikâmet-i evvelinde müezzinlerin salavât verdiklerinden ikâmetde meşruiyetinden istifâr olundukda “Men olunmaz.” deyu cevap buyurmuşlardır, onun dahi aslı buna racîdir.”.

III. ÜSKÜBÎ'NİN “SARİH NAKİL BULAMADIM” DEDIĞİ HUSUSLARDAKİ FETVA VERME USULÜ

Üskübî'nin cevap vermeden bıraktığı fetva yok denecek kadar azdır. Ancak üç⁴⁸ meselede sarıh nakil bulamadığını belirtmiştir. Bu üç meselenin de ikisini bir sonuca bağlamış, bir tanesindeyse tevakkuf etmeyi tercih etmiştir.

A. Mezhep İçi Kıyas Yapararak Hüküm Vermesi

Yeni ortaya çıkan veya hakkında net bilgi bulunmayan durumlarla alakalı olarak müftülerin fıkıh kâidelerinden hareketle veya mezhep içi kıyas yaparak fetva vermeleri tercih edilen yöntemlerdendir⁴⁹ ve Üskübî de bu yöntemi kullanmıştır. Üskübî'nin cevaplarda sarıh nakil bulamadığını söylediği iki mesele de ferâiz bölümünde bulunmaktadır. Üskübî iki meselede de mezhebin muteber kaynaklarındaki genel çerçeve ve verilen benzer hükümlere kıyasla bu meseleleri çözüme kavuşturmaya çalışmıştır.

949. meselede vefat edip ardında anne baba bir amca ve halasını bırakan kişinin mirasının ne şekilde paylaşılacağı sorulmuştur. Üskübî konuyla alakalı çok fazla kitaba müracaat edip açık bir nakil bulamadığını belirtmiştir. Ama fıkıh kitaplarından edindiği usule dayanarak üçte birin halaya, üçte ikinin amcaya verilmesi gerektiğini söylemiştir. Üskübî'nin bu sonuca fıkıh kitaplarında eşit seviyedeki mirasçılardan kadın ve erkeğin bir arada bulunması durumunda kadına bir, erkeğe iki pay verilmesi kuralından hareket ederek ulaştığını söyleyebiliriz.

953. meselede birbirleri üzerine nesep iddia eden kişilerin birbirlerine varis oldukları belirtilmiş, bunların çocuklarının da varis olup olamayacakları sorulmuştur. Üskübî bu meseleyle alakalı araştırma yapıp herhangi bir nakil bulamadığını söylemiş, ancak mevle'l-muvâlâtın⁵⁰ evlatlarının birbirlerine

⁴⁸ 848, 949, 953. fetvalar.

⁴⁹ Emine Aslan, *a.g.e.*, s. 198, Süleyman Kaya, “Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim”, *MÜİFD*, 2011, sy. 40, s. 104.

⁵⁰ Mevle'l-muvâlât: Velâ akdi yapanlardan mevlâyı âlâ hakkında kullanılır. Mevlâyı âlâ, nesebi meçhul olan kimsece önerilen velâ akdini kabul eden kimsedir. Bu akdi önerene ise mevlâ'l-esfel denir. Erdoğan s. 372.

varis olmalarına kıyasen bu kişilerin de birbirlerine varis olabileceklerini tasrih etmiştir.⁵¹

B. Tevakkuf Etmesi

Tevakkuf fakihinin hakkında yeterli bilgiye ulaşıncaya kadar bir görüş serdetmekten çekinmesi ve tarafsız kalması olarak tanımlanabilir. Meseleler karşısında tevakkuf etmek de bir yöntemdir. Üskübî bu yöntemi tüm kitap boyunca sadece bir meselede kullanmıştır.

Kerahiye bölümünde 848. meselede Allah'ın rüyada görülmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştur. Üskübî bu soruda fukahanın çoğunun bu konuda konuşmadığını ve bu minval üzere sükût etmenin doğru olacağını belirtmiştir.⁵²

SONUÇ

Bir müftüyü fetva verirken etkileyen birçok nokta vardır. İhtilaf olmayan konularda müftüler aktarıcı konumunda olsalar da ihtilafli meselelerde kendi kanaatlerine göre tercih yapmak ve fetva vermek zorundadırlar. *Fetâvâ-yı Üskübî*'yi incelediğimizde Üskübî'nin mecmuanın %90 diyebileceğimiz çok büyük bir bölümünde tek bir görüşe yer vererek net cevaplar verdiğini söyleyebiliriz. %10'luk dilimdeyse kendisini tercih yapmaya iten farklı nedenler vardır. Bu nedenlerin en önemlilerini ihtiyata ve istihsana uygun olma teşkil etmektedir. Zamanın şartlarını, kabul görmüş fetva kitaplarına ve şeyhülislamın görüşüne uygun olmayı da yine tercih sebepleri arasında zikredebiliriz. Üskübî tercih nedenlerini zikrettiği gibi bazı fetvalarda neden o görüşü tercih ettiğini belirtmeden salt cevap verme ya da görüşleri serdederek tercihte bulunmama yoluna da gitmiştir. Bazen de meseleyi kadıların ve şeyhülislamın reyine havale etmiştir. Üskübî'nin konuyla alakalı net bilgi bulamadığını ifade ettiği üç meseledeyse mezhep içi kıyasa başvurma ve tevakkuf yöntemlerini kullandığını söyleyebiliriz.

⁵¹ “953. Mesele: Mukır leh bi'n-neseb ale'l-gayr biri birinden varis olurlar, ya bunların evladı dahi biri birinden varis olurlar mı?

el-Cevab: Eğerçe kim bu hususa nakl-i sarîh çok tetebbu' edip bulamadım, lakin mevle'l-muvâlât evladı varis olmaları bunların dahi olmalarına delâlet edip olmak görünür.”.

⁵² “848. Mesele: Allahu Teâla hazretlerini menâmda görmek şer'an caiz olur mu?

el-Cevab: Ekser fukaha kâil olmamışlardır, bu bâbda sükût ahvat idiği musarrahdır.”.

Fetva mecmualarının önemi, incelendikçe gün yüzüne çıkmaktadır ve bu eserler üzerinde yapılacak yeni araştırmaların, fetva süreçlerini etkileyen hususları ortaya koyma, fetvaya esas olan dönemin şartlarını netleştirme vb. konularda önemli bir işlev üsteleneceği açıktır.

KAYNAKÇA

- Arı, M. Salih, "Osmanlılarda Şeyhülislamlık Müessesesi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 1, c. I, 1994, s. 170-178.
- Aslan, Nâsi, "Osmanlı Hukukunun Oluşumunda Fetva ve Kazâ Münasebeti", Dini Araştırmalar, 1999, c. II, sy. 4, s. 85-100.
- Aslan, Emine, Nuküllü Fetva Mecmuaları ve Mehmed Fıkhî'nin El-Ecvibetü'l-Kâni'â Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2010.
- Boyacıoğlu, Ramazan, "Tarihi Açıdan Şeyhülislamlık, Şer'îye ve Evkaf Vekaleti", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, 1996, sy.1, s. 161-171.
- Düzenli, Pehlül, "Osmanlı Fetvâ Mecmuaları Işığında İstanbul'da Gayr-ı Müslimlerin Problemleri", İstanbul Tecrübesi / The Experience of Istanbul: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması, 2010, s. 203-220.
- Eşit, Yusuf, İbn Abidin'in Şerhu Ukûdi Resmî'l-müftî Adlı Eseri ve Bu Eser Işığında Müftünün Mezhep İçi Farklı Görüşler Karşısındaki Durumu, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2009.
- Fidan, Yılmaz, Ebüssuûd'un Fıkhî Meseleleri Çözümündeki Metodu, yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul, 2007.
- Kaloshi, Rahim, Fetâvâ-yı Üskübî ve Fetâvâ-yı Ahmedîyye'ye göre İslam Aile Hukuku, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bursa, 2008.
- Kaya, Süleyman, "Osmanlı Fetvası Üzerine", TALİD, c. X, sy., 20, İstanbul, 2012.
- Kaya, Süleyman, "Akifzâde'nin Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", MÜİFD, 2011, sy. 40, s. 93-108.
- Kaya, Süleyman, "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2012, sy. 20, s. 71-86.
- Kaydu, Ekrem, "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1977, sy. 2, s. 201-210.
- Keskin, Nuray, Fetâvâ-yı Üskübî Latinizesi ve Tahlili, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2014.
- Kılıç, Muharrem, "Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnelemi", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2009, sy. 13, s. 63-82.

- Korkut, Abdullah, İbn Abidin'in Neşru'l-arf fi Binâi Ba'dı'l-Ahkami ale'l-Örf Adlı Risalesi ve Bu Risale Işığında Sosyal Değişmenin Hükümlere Etkisi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2010.
- Ocakoglu, Ömer Faruk, Hanefi Mezhebinin Mezhep İçi İşleyişinde Örfün Konumu: İbn Abidin'in Örf Risalesi Örneği, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2004.
- Öge, Ali, "Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadi Hayatından Bir Kesit", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2010, sy. 16, s. 275-298.
- Örsten, Seda, Osmanlı Hukukunda Fetva, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2005.
- Özen, Şükrü, Pir Mehmet Efendi, DİA, c. XXXIV.
- Özen, Şükrü, Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü, TALID, c. III, sayı. 5, 249-378.
- Özen, Şükrü "Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhtindeki Yansımaları", Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (Kasım 2011, Bursa), Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 321-392.
- Yörükân, Yusuf Ziya, "Bir Fetva Münasebetiyle: Fetva Müessesesi, Ebussuud Efendi ve Sarı Saltuk", AÜİFD, 1952, c. I, sy. 2-3, s. 137-160.